

بسیج مستواضع را حقیر مشمره در آنچه خود را محذور
 داری - برادر خود را ملامت مکن + ببطالت شادمان
 مباش - و بر بخت اعتماد مکن - و از فعل نیک پیشمان
 مشو - با بیچس جدال مکن - همیشه ملازم سیرت منزل و
 مواظب غیرات باش +

سنت دوم در وصایای ارسطا طالپس

مترجم کتاب ستر ارسطو که باقر مائول خدیفه کتاب
 مذکور را از گفت یونانی بعربی نقل کرده - در صدر ترجمه
 می گوید که چون ارسطا طالپس که وزیر اسکندر و استاد
 او بود - بواسطه بیسی و ضعف از ملامت او تخافت
 نمود - و اسکندر بر بلاد عجم استیلا یافت - و در میان
 ایشان از باب عقل و کیاست و احتیاط نجات و شجاعت
 بسیار بودند - و در ایقاع ایشان خود و عقل ملک بود -
 و استیصال ایشان از قانون عدالت و مروت دور
 می نمود - در امر ایشان متمیز شد - و کتابت ارسطا طالپس
 نوشت مشهور بقانون تاملت و لغتت و در آن اشارت
 معنی درج کرد - که بواسطه رشد از دولت محاوره پس
 حیرت در امور بخاطر راه می یابد - از جمله درین صورت
 در ظنات معارف بے نور تدبیر خاطر مشرق حکیم بیرون
 شدن متعذر است - هر وجه که بیسر باشد - شی در
 نظم اشباب ملاقات فرماید + ارسطا طالپس در جواب
 نوشت - که همانا رای فرزند جنیل و سلطان جنیل را

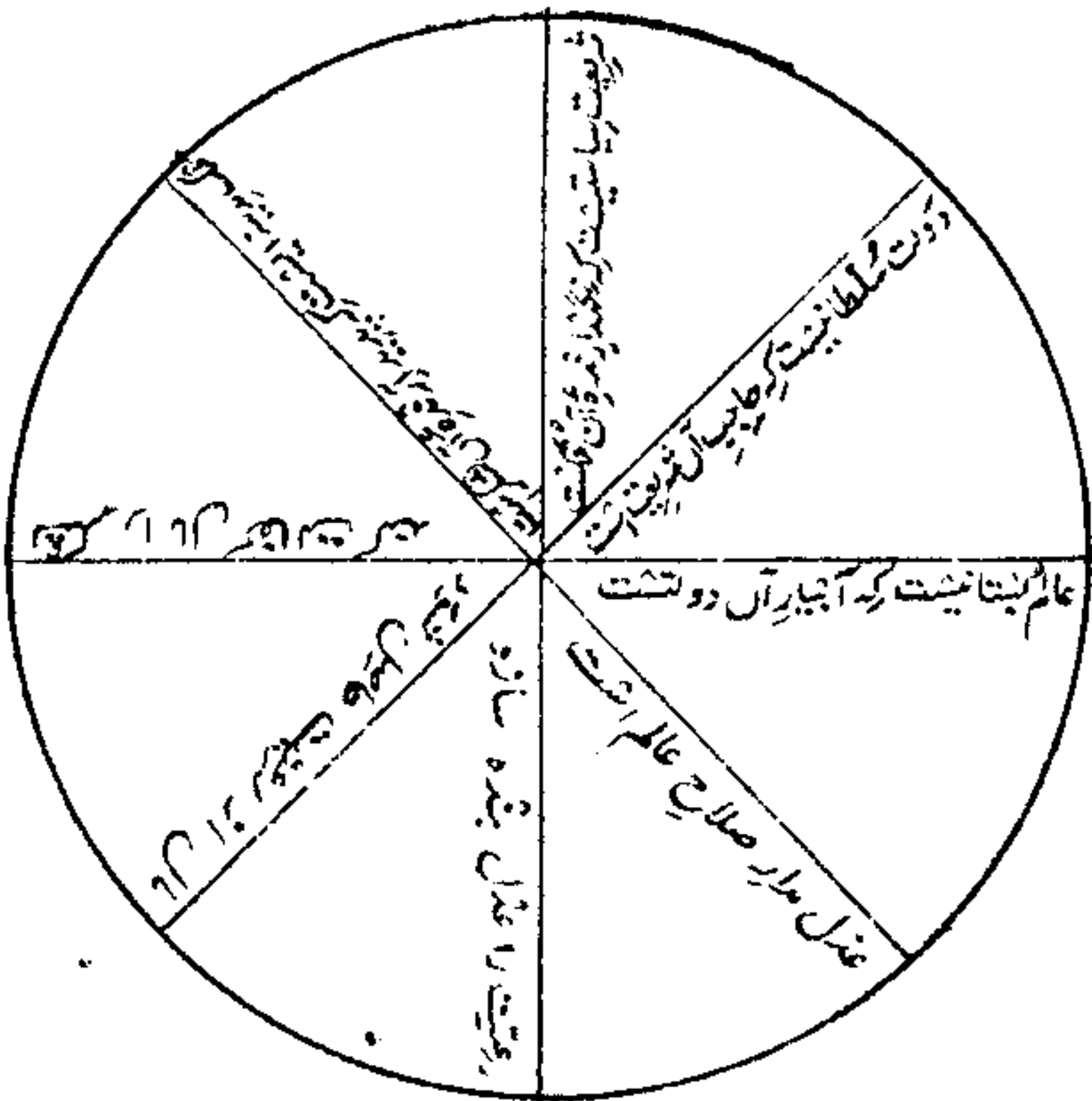
مخلوم باشد - که تخلف از خدمت نه بنا بر عدم رغبت
بصفت است - بلکه بنا بر پیری و ضعف بنیه و فتور
قوای است - و چون مصاحبت بیشتر نیست - درین رساله
دستورے بیان کنم که در جزویات بآن رجوع کنی - و
بآن از صحبت من مستغنی شوی + اما امرای عجم و
فنداسے ایشان - بدانند که اگر توانی که ایشان را هلاک کنی -
تغیر آب و هوای ایشان نمیتوان کرد - و هر آینه شبیه
باریشان پیدا شود - پس چند کن - که ایشان را باخسار
بقدر خور سازی - تا همه منخاس شوند - و از همه شدگان
نویسند بعد از آن می گوید - پادشاهان چهار صفت
اند - یکے با خود و رعیت هر دو سخی باشد - دوم
آنکه با خود سخی باشد - و با رعیت لئیم - سوم آنکه با رعیت
سخی باشد - و با خود لئیم - چهارم آنکه با خود رعیت
هر دو لئیم باشد - و تقسیم اول با تفاق محمود است - و تقسیم
دوم و چهارم با تفاق مذموم - و در تقسیم سوم حیات است -
و حکمای پند بر آنند - که محمود است - و حکمای فرس
بر آنند - که محمود نیست - بلکه مذموم است - و سخاوت آنست -
که بقدر حاجت اهل استحقاق برسانی - و هر که ازین مرتبه
تجاوز نماید - و بخار افراط گراید - از سخا با نبرات اشرف یافته
باشد - و هر پادشاهی که زیادت از آنچه ممکن است او باشد -
بخشندگی نماید - البته سبب فساد ملک او شود + آنگاه اسکندریا
باتو بارها گفته ام که اضل سخا و کرم و بقای ملک در
آنست - که طمع در مال مردم بگنی - و از جمله سخا و

کرم آنکه ستم جائز نداری - و از عیب پوشیده مره دم
 نقتیش نمکنی - و از اِثاعی که با کسی دهی - یاد نمکنی - و
 تمامی فضل و احسان بآن است - که نیکان را گرامی داری
 و با مره دم گشاده رو و باشی - و جواب بحسب حال مره دم
 بگوئی - و از خطای جاهلان در گذری - آسایسکنند - عقل
 مدار تدبیرات و آیین کلمات و نقایص است - و اصل همه
 قصایل و اول آله عقل محبت و آرزو نتیجه آن نام نیک
 است - چه از سلطنت و ریاست لذتها مقصود نیست - بلکه
 مقصود از آن نام نیک است - چه هر پادشاهی که دین را
 تازع خود دارد - و استخفاف ناموس الهی کند - ناموس الهی
 او را بکشد - آسایسکنند - که پادشاه بلند همت و
 صاحب رای و فصیح و شیرین زبان و بلند آواز باشد - و سخن
 کم گوید - و با اراذل نه نشیند - و چو بیرون آید - زینت
 لاین متصب سلطنت بکار دارد چنانکه از دیگران ممتاز
 باشد - و رعایت بازرگانان که از بلاد بعیده بمملکت او
 آیند - واجب داند - تا موجب امتیاز حیات جلیل و سبیل
 قلوب و کثرت تردد و تجارت شود - و بآن سبب مملکت متمور
 گردد - و باندک مسامحت که با ایشان کند - نفع بسیار یابد -
 و خنده بسیار کند - چه کثرت خنده همیشه و وفار را از
 دنیا برد - و ممد پیری و ضعف حرارت عزیزی شود -
 آسایسکنند - در شہوت حریص مباش - که آن از خواص
 خنازیر است - چه فخر باشد در چیزے که حیوانات خسیسه
 در آن بر تو رانج باشند ؟ و افراط در آن موعودی

بضعف بدن و نقصان عمر است - و سبب کسب اُخلاق زانکه
از احوال متکینان و ضعیفان غافل مباش - و تفقید
احوال ایشان واجب دان - که موجب رضائے خالق
و جذب قلوب خلایق است - و محبوب و غلات ذخیره کن
تا در خشک سال به و صله نشیند - چنان کن که اهل
صلاح از تو ایمن باشند - و اهل فساد خائف - و آنکه
انگند - اتر بارها وصیت کرده ام - باز هم تاکید میکنم -
که در خون ریختن دیر مباش - که اهلک حیوانات مخصوص
بحق است - و حقیقت حال جز علام الغیوب کسی را معلوم
نیست - و شاید که بسبب نماندن که شخصی از آن بری باشد -
با او را در اقدام بدان جریمه عذری باشد - قتل او را
داری - و چه جریمه اشعب ازین باشد ؟ و از هر مس
اکبر یعنی ادریس علیه السلام بمن رسیده - که چون مخلوق
قتل دیگری کند - ملائک آسمان در حضرت باری زاری
کنند - که فلان بشا در قتل بنده دیگر بتوشیه کرده - اگر
آن قتل بقصاص باشد - حضرت حق فرماید - که او را بکلم
من بحق قصاص کشته - و اگر بظلم باشد - فرماید - بعزت
د جلال من که خون گشوده را مباح کردم - پس ملائک
در هر تپش و استغفار دعای بد بر او کنند - تا زمانی که
بقصاص رسد - و این بهترین حال او باشد - و اگر خود
بمیرد - نشانه غضب خداست - و اگر باشد - چه عذاب بدید
و عقاب شدید واصل شود - نکند - عهد کن - و او کند
اصلاً یاد کن و چون یاد کردی - هیچ وجه از آن برنگرد -

کہ مہکتی بسے از سلاطین یونان بشامت سوگند دروغ
 و نقض عہد بفساد انجاریہ ہر چیز سے کہ از تو فوت
 شود۔ تا سبقت نہتہاے۔ کہ شیبہ صبیباں و ناقصان است ہ
 اہل مہکتی خود را بکسب فنون علوم امر کن۔ و کسے را
 کہ در علم قاریق شدہ۔ بمرید عنایت و ترویجیت مخصوص اند
 کہ این خصلت سبب زیادتی محبت تو در دلہا شود۔ و
 موجب رزق ملک و بقایے ذکر جمیل۔ و پادشاہی یونانیان
 بیامین ہمیں دو خصلت دوام داشت۔ چہ اینہاں رعایا را
 ب تحصیل علوم امر سے فرمودند۔ بمرید کہ دختران در خانہ
 پدراں فرایض و آداب توامین و جملہ اصول طب و
 نجوم سے داشتند ہ از دست کسے کہ معتقد تو نباشد۔
 چیز سے مخور۔ و از نمی فطرت خود غافل مباحس و آن وقتہ
 را فراموش کن۔ کہ پادشاہ ہش نہت از برائے تو فرستاد۔
 و از جملہ آن کثیر سے بود۔ کہ او را از طوبیبت بمرید
 بزدورده بودند۔ تا طبیعت او قریب با قاعی شدہ بود۔ و
 غرض اینہاں از آن قضیہ تو بود۔ و من این حال را
 بفراست دریافتم۔ و ترا تنبیہ کر دم ہ آے اسکندر ایک
 دلیل حکم کن۔ و چون دلائل متعارض نشوند۔ میل بطن
 افسے کن ہ آے اسکندر با عدل صفتہ از صفات الہی است۔
 و بعدل آسماں و زمین قائم شدہ۔ و بعدل پیغمبران مبعوث
 شدہ اند۔ و عدل صورت عقل است و بعدل مالک قلوب
 و رقاب تو ان شدہ۔ و اہل ہش گفتہ اند۔ عدل سلطان
 بہتر از خصیہ زمان است۔ و سلطان عادل ارفع است

از منظر دایره - و در بعضی اخبار بسزبانی نوشته بود که ملک و عدل دو برادر اند - که بیچ کدام را از آن دیگر اشتغنا نیست - بعد از آن می گوید - که کیفیت از تیار با اشباب نظام عالم بهر یگر در صورت دایره شریفه وضع می گنم - تا صورت توالی و تشابک ایشان محسوس و مفاهمه گردد - و زبده این کتاب و خلاصه مطالب آن این دایره است - و اگر بغیر آن تو فرستاده - کافی می بود - صورت دایره این است +

مذکرۃ مصنف

علاء جلال الدین دوانی فاضلیست در زبان عرب - و
 کلمے است ابہ زبان فرس - صاحب تصانیف کثیر و النافع
 چنانکہ از آن مجملہ یکے ہمیں نوار مع الاشراف فی مکارم
 الاخلاق مشہور بہ انطالق جلالی است - کہ در عہد
 سلطان نصرۃ الدین حسن بیگ خان یارستہ عاسکے
 صاحب عالم و عالمیان سلطان خلیل ولی عہد شاہ
 موصوف بسکب تحریر در آوردہ ہے

مکتوباتِ رُقعَاتِ مِیزَا
 غالب۔ رُقعَاتِ مِیزَا قَبیل
 وَاَنْشَاءِ بَہَارِ حَکْم
 مکتوباتِ بخدمتِ بزرگان
 از رُقعَاتِ مِیزَا غَالِب
 عَرِیضَةُ اَوَّل

جناب عالی! امروز کہ روزِ جمعہ سیزدہم اپریل
 است۔ فرصتِ نامہ نگاری یافتہ۔ و عذریٰ تقصیر کے خواہم
 نہفتہ میار۔ کہ لاڈ و نیک گوئیوں، بیکشنگ بہادر روز
 بیست و ششم مارچ بدیں دیار رسیدہ۔ کو رخصت

رسیدنی فرود آمد و بعد از دو روز لشکر و بازار لشکر را رفته
 جمعیت از هم گشت - و مردم را بر رفتن دستور داد -
 از آن جمله خیام خاصه به شمله روان شد - صاحبان
 سکر در جا بجا در شهر رخت اقامت افکندند - مولوی
 محمّد محسن و مولوی سید محمد دو شبانه روز غمگین و رانم را آرامگاه
 داشتند و بعد کاشانه در خور گنجایش خویش در هماغذریه کوشه
 رسیدنی بکرایه گرفتند - و در آنجا فرود آمدند شاه دہلی
 ما نواب عالی جناب نے بیوشت رفتن صاحب سکر بہادر
 ہمایوں صاحب رسیدنی بہادر بہ بازگاہ خسروی و رسیدن
 مختاران شاہی بحضور گورنری صورت بستہ سپہ ہتیم اہمیل
 صلای بار دادند - و گروہ گروہ مردم پایہ بہ پایہ زمین
 بوسیدند و رسم منع نذر از میان برخاستہ بود - و نیز
 پورسٹے یہ سزا قرار نیافتہ - ہر کس خواست نذر گزارید
 و ہر کس خواست - ہماں گورنش بجائے آوردہ تختیں بار
 نواب قبض محمد خان بہادر مرزبان ہجرت با برادران و پسر
 خود سعادت بار اندوختہ یک صد و یک اشرفی پیش کشیدہ و
 بہ قبول نذر و عطایہ خاتم الماس نگین بہتر و نشاط
 فروختہ ہدوہیں بار از جاگیر داران دیگر بود - مثل نواب
 امین الدین خان و اکبر علی خان و دوئمے خان - زمین
 پس امرای شاہی و عمائد و وکلا و کار گزاران دفتر ہای
 سز کار ہویدا باد کہ در این ہنگامہ میر حامد علی خان
 داماد اعتماد الدولہ و میر فضل علی خان نیز ملازمت حاصل
 ساختہ - و بیست اشرفی نذر کردہ - بہ یافتن انگشتری مفتخر

آمد + دیگر چه نویسم۔ کہ مقصود سے مجز اظہار میں امور
 ہووے است +

عَرِيضَةُ دَوْم

خداوند رحمت سلامت! جوہری عرض جو میرے آثری
 کرد۔ آبرو کے عند وفا ہووے ہر چند بچوں سے رائسرد
 یہ ملازمان رحمت ہے حساب دادن و پا از جادہ ادب
 فراز نہادن۔ اما چہ کنم۔ کہ چارہ مجز ابرام مدارم۔ بے کسی
 عذر خواہ گنناخے من است۔ ایڈوں صرفہ خویشین
 دراں سے نگریم۔ کہ ملازمان کس فرشتادہ اندر وحیت
 و ہیرا لال را حضور بخوانند۔ و در انجمن بنشانند۔
 و آنگاہ ہر یاد فرمایند۔ تا ہیکم و سر کلافہ گفتگو بکنیم +
 آنچه گفتہ آید۔ ما حصل آن ہمہ حرف و سخن میں باشد۔
 کہ اسد اللہ دام پرست شما و سرگنتہ توانائیش بدست
 شما ست۔ حالیا از اندوہ سنگدستی دل ریش و درماندہ
 کار خویش است۔ دستش گیری و بیک ہزار روپیہ
 دیگر بکارش آئید۔ سے شما ضائع نخواہد رفت۔ و
 سود مند خواہد بود۔ ہم برائے میں بیچارہ و ہم برائے
 شما + چہ خوش باشد۔ کہ ہم امروز عیار میں
 اتفاق نیز گرفتہ آید۔ تا ہرچہ پس میں پرزدہ
 زبان است۔ روے شاید + زیادہ بے ادبی است +
 در لوزہ گر اسد اللہ +

عریضہ سوم

بخدمت جناب نواب صاحب قتلہ و کفیلہ دو جہاں
 مدظلہ العالی! آداب گورنش بجا آورده معروض میدارد۔
 شدہ امروز آہنگ ملاقات یکے از صاحبان انگریز دارد۔
 لیکن از آنجا کہ مشکنش بیرون شہر در چھاؤنی قریب
 باغ محلدار خان است۔ و شدہ از شدت آفتاب مژداو کھیلے
 ہراساں۔ اگر پاکی عنایت کردد۔ در سایہ عطوفت گرامی
 رہ گراے مدعا تواند گردید۔ مگر التماس اینکه وقت ملاقات
 صاحب مذکور دو ساعت از روز بر آندہ قرار یافتہ است۔
 کماران را فرمان باید داد کہ ہر گاہ آدم فلانی بیاید۔ پاکی
 ہمپاے او برند۔ چہ آن وقت جناب در خواب راحت خواہند
 بود۔ زیادہ جز تسلیم چہ عرضہ وارد فقیر اسد اللہ

از انشاے بہارِ محرم

عریضہ چہارم

و شکر بے دشت و پایاں! دشت و شکاری گنادرہ یاد!
 دیر است۔ کہ دشت بزد سر پہنچد روزگار دشت این
 بیدشت یکدشت شکست پیش آنگہ چوں دشتار دشت بر سر
 بہاؤ دشتے بجنبا نیید۔ و روبروے ہر کہ بدشتور دشتوار دشت
 بر دشت گشتہ دشتے نہ سپردہ چوں زبردشت دشتوراں

بالا دست را وضع داد که دستگیرے ہر دستے ٹواند نمود۔
دست پیش آورد۔ ایٹکہ کارے از دستم آید۔ شاعر

دستِ وشتت بدستِ یک دستِ است
دستِ وشتی و دستِ را دستور

عربضہ پنجم

عالی جاہ از نوشتند کتاب راے دریافت شد۔ کہ ہنگام
درخواستِ پانچ نیاز نامہ بر زبان گرامی رفت۔ کہ اکنون
خاکسار را بان خدایگان چه سروکار۔ کہ خامہ گوہرے
بنامش ریزد۔ ہر چند گزرد دل گزردید۔ گنہے نداشت
کہ شایان بچنبیں سزا باشد۔ گیرم کہ ناملایمی سرزود باشد۔
گذشتنی است نہ گیرفتنی۔ چه بزرگان گاہے گنہارہ
خرداں را دیدہ آمد۔ پیمت

گر چہ بے حد گنہارہ من باشد
لیک ازاں بخشش شما افزوں

عربضہ ششم

والا جاہا بسایہ خداوندی پایندہ بادا نیاز بندگانہ
پایانے ندارد۔ کہ گزارد۔ ناچار بدل سپردہ آمدے از آنچه
نوشتنی است بر روی خامے نگارد۔ و آن این است۔ کہ
وی پاسے از روز بر آمدہ پیکے رسید از اختر نگر۔ مہزودہ
رسانید۔ کہ از سزکارہ والا ہمتگی کار و یار نامہ دم گزردید
اکنون زود رسیدنم باید۔ بچوں سامانے ندارم۔ سخت ناچارم۔

اگر کوشش گرامی بجائے تو اندر رسانید۔ بروئے کار آید۔

مکتوبات سجاوٹ ہمسراں

از رُقعات میزرا غالب

نامہ اول کہ از دہلی بہ برادر خود

میزرا علی بخش خاں نوشتہ بودند

برادر صاحب رتہ بیان گرامی تر از جان سلامت !
مداری خاں مے رسد و نامہ را مے رساند۔ آنچه از کالاے
نا رواے من در آتجا باشد۔ بوکے سپارند۔ و نیز آنچه
نزد مٹا حقه برادر و بیعت است ہم بنام گرفتہ بدہ شدہ
شنیدہ مے شود۔ کہ نواب بدہلی مے آید۔ بارے از
صدق و کذب ابن خیر مزقوم دارید۔ و آگہی و ہید۔
کہ شما نیز ہمپاے نواب مے رسید یا نہ بہ من میخواہم
کہ اگر خیر عزیمت نواب دروغ گوہ باشد۔ خود بہ
فیروز پور رسم۔ و شرف قدم بوسیے عم عالی مقدار و
مسرت دیدار شما را دریا ہم بدعمر و دولت روز افزوں باد!

نامه دُوم بنام شیخ امیر اللہ سرور مخلص

حضرت سلامت! رسیدن و لتواز نامه درخت دوستی را
 نمودند و شاخ آرزو را برومند ساختند و بگله از نرسیدن
 پارس نامهای خویش می گنیدند و از خدا شرم نداشتند من
 خود از جانب شما نگرانی داشتم که سجا سید و چه در سر
 دارید - بارے پزده از رُوسے کار شما بر گرفتیم و داشتیم -
 که یک چند مرا فراموش کرده بودید - ناگاه خود جناب مولانا
 تراب علی صاحب بدان بقیعہ اتفاق افتاد - شنیدید - که فلانی
 از سخت جانی پزور زنده است - هر کس بچندید - خواستید -
 که بنام یاد آورید - از فراموشی روزگار گذشته اندیشه
 کردید - لاجرم دروغی چند برهم یافتید و آن را در بیاجه
 نامه ساختید - هر حال دیر بمانید! و از دهر چیز نیکی
 نه بینید! و به پایه های بلند رسید! از حال من پرسیده
 اید - چه گویم - که بگفتن نیوزد - چنانکه گفته اند - **فرو**
شکسته دل تر از آن ساغر بوریتم
 که در میان خار اکنی ز دور رہا
 خیره سر و آشفته رای - نه زباں سخن سزای گوید و
 نه دل از سر ایسگی بر جا - چهار سال می گذرد که عقده
 باجلاس کوشل در پیش است - و دلم از تفرقه زیم و
 امید ریش - که قطع خصومت تواند کرد - حصول بیافت
 و هنگام بیایا رسیدن خیره شب ناامیدی در نیامده حالیا
 بر آن سرم - که بچوں مجزو اعظم کوشل اشرف الامرا

لائٹ و لیج گونڈس بینڈنگ بہادر بدیں دیار در آید۔ یہ دانش
 در آویزم۔ و داد خواہم۔ و استدعایے صدور حکم اخیر گنم۔
 گروہے بر آند۔ کہ نواب عالی جناب بہ دہلی نخواہد آمد۔
 و ہم از آن رہ گذر بہ اجمیر خواہد رفت۔ اگر تمچینیں است۔
 بدامن دُرہنگار من ! و آوخ از دورے راہ و درازے
 کار من ! خواستہ اید۔ کہ نتایج طبع والایے شمار بتارم
 و از تراویدہ ہائے کام و زبان خود بہ شکا ازخانے فرستم۔
 فرصت میں گجاہ و دماغ آن گوہ آمد آید نواب گورنر و
 در بوزہ اخبار از ہر در۔ ترتیب افراد مقدمہ و تمہید
 بکارش حال۔ سجدین اندیشہ ہائے رنگا رنگ۔ و گلابین
 اندازہ بیان۔ آن مایہ دشناری و غنچاری چشم از کسے
 ندارم۔ کہ بچوں و رفتے انشا کردہ ہاشم۔ نقل آن تواند
 برداشت۔ یا بچوں و رفتے از بہر بگرستن۔ پریشان گنم۔
 آن اوراق پرانگندہ را فراہم تواند کرد۔ بہ رنگ چند روز
 دیگر عفو سٹائید۔ و تا زمانے کہ من پیوندید۔ گاہ گاہ بنامہ
 رنگ زواجے آیینے و داد ہاشید۔ اوراق اشعار بہ نظر
 اجمالی بگرستہ ام۔ و از جملہ بزرگانے کہ در آن افراد
 مذکور آند۔ میزرا حیدر علی فصیح را فرد کارل دیدہ ام۔
 روشے پندیدہ و طرزے گزیدہ دارد۔ و ہمین است
 طرز مسکرمی قبیح امام بخش ناسخ و خواجہ حیدر علی آتش و دیگر
 تازہ خیالان کھنڈ۔ غزلے ازاں بزرگوار محسن کردہ اید۔
 اما ندانم۔ کہ در مہین مطلع نصرت شکا است۔ یا شو کاتب
 چہ در مہین اخیر مضرع اول کہ بہ اصطلاح اہل عرض

آں را عجز نامند۔ زحافے یے مزہ واقع شدہ۔ کہ بر
صاحب۔ طبع سلیم تہفتہ نے ماند۔ مبدانم کہ در اصل
مضرع ایں پچنین بودہ۔ **فرو**

نہ خریدار کا حصہ ہوں نہ حق بائع کا
میں وہ دانہ ہوں کہ گر جائے کف رہیں سے

نامہ سوم بہ یکے از دوستان کلکتہ

کرم گشترا! والا نامہ رسید۔ و نوید فراق و ایچے میبڑا
احمد بیگ رسانیدہے گفت۔ کہ بدہلی سے آیم۔ و وعدہ
فراموش راہ گرداند۔ و ناقہ را بسر منزل دیگر راند۔ گر گفتم
کہ خاطر دوستان را عزیز نہ داشت۔ چہا بحال خود سالان خود
نہ پردازت ہ و سایہ از سر شاں باز گرفت ہ و اسے از
بے یارے یاران او! و در بیاہے پندے پشیمان وے
ہر چند از مرگ نتوان نالید۔ و گشتن تار و پود پندار
ہستی را چارہ نتوان کرد۔ لیکن انصاف بالائے طاعت است۔
ہنوز ہنگام سزایں میبڑا احمد نہ بود۔ چہا آں قدر صبر
نکردہ کہ یہ کلمات رسیدے و روعے نظر فروزش دگر بارہ
دیدے ہ چہا آں مایہ در تگ نور زید۔ کہ حارہ علی جوان
گشتے و کارا بہ اندازہ دلش وے رواں گشتے ہ حیف
کہ ہمیں پسرش خود سال است! باشد کہ حقیقت سرمایہ
پدر دانا و بگرد آوردن زہایے ہر اگتہ وے توانا باشد۔
و باشد کہ پوں آں سرمایہ فرا چنگ آرد۔ بباد دہد۔ و بر
فرو دستان شتم کند۔ و کہیں برادران رانا کام گزارد۔

و ہر آئینہ دریں حال آئینے باید ہو نمشد و حق شناسے۔
کہ گزرد چارہ بر آید۔ و مختوارے بے پدر ماندگان نماید۔

بیت

مرا باشد از دژ و طفلان خبر

کہ در طفل از سر بر نغمم پدر

واللہ کہ نیچار آن بیچارگان عین فرض و فرض عین است۔
ہم بر شما و ہم بر میرزا ابو القاسم خاں۔ بیکسے ایں جماعت
را در نظر باید داشت۔ و غافل نہ نباید بود۔

از رفات میرزا قلیل

نامہ چہارم

نورِ جبین مروت و مملکت عاریہ کتوت سلکم اللہ تعالیٰ!
لغافہ مخطوطہ در بروزہ کہ پانزدہم شہر حال بود۔ بمطالعہ
در آمد۔ بسیار بجا گزردید۔ کہ از حکم حضور عدول نکردید۔
ہزار آفریں بر سلیقہ و شعور شما! باللہ! کہ مرخصی
میرزاگان شما بر متن صاحب بہ شکوہ آباد نہ بودہ و نیست۔
و حق بجانب ایں صاحبان است۔ زیرا کہ علو زودمان
ایشان مقتضی آن نیست۔ کہ فرزندان ایشان اطاعت
عمال بکنند۔ لیکن نزد من ایں اطاعت در اصل
انقیاد حکم حضور است۔ و یا اطاعت عاقل و سرکار
اشرف از من معنی بعینہ اشرف از حکم ولی نعمت است۔

حالا ہرچہ از حضور از شاد مے شود۔ سجا آرید۔ ایس
 نیابت در اصل تدریبت نشا ست۔ الیبتہ در چند سے
 از کار تحصیلداری آتاہ خواہید شد۔ و پیر پیروز کہ چار شنبہ
 بود۔ از خدمت خاں صاحب مخص شدم۔ از زیارت آدم
 خود دیروز دریافت کردم۔ کہ اشیاپ خاں صاحب ہم
 روانہ شدہ بود۔ خود برائے مخصت در خانہ رفتہ بودہ۔
 کہ شاید یک ساعت از روز بر آمدہ خود ہم روانہ شوئد
 یعنی دیروز کہ پنج شنبہ تاریخ پانزدہم بود۔ خاں صاحب
 مع اخیر از کھنڈ روانہ بزرگنہ شدہ۔ و دیگر آنگہ من
 ایس وقت مشک فرست بودم۔ از ایس سبب بہ ہمیں
 اشتہا شد۔ بعد از ایس خط طویل خواہد رسید۔ از
 تفصیلات حضور چہ عجب کہ وقت روانگی خود ہر جا
 کہ بدولت و اقبالی تشریف برشد۔ نشا را نیز در کتاب
 خود سرفراز فرمائیدہ زیادہ خیریت۔

نامہ پنجم

خواجہ خواجگان۔ ذوالنجد و العلما۔ عاریس نہال بلاغت
 در زمین انشا ستلکم اللہ تعالیٰ! بعد اشتہائی کہ مافوق
 آن متصور نیا شد۔ واضح باد کہ مکتوب دل نواز مر قومی
 بیت و یکم شہر حال بصحابت آدم جابینوس زمان بقراط
 دوران حکیم انکما خواجہ محمد خاں صاحب رسیدہ نشاط
 بر نشاط از زانی داشت۔ صاحب من ایس خط ہفتہ ہفتہ
 کہ بشا نوشتہ مے شود۔ در ایس مدت ہنگی دو خط از

آنجناب رسیدہ است۔ خط جناب عالی در پشت تلف نے شود
 من کہ دو رسہ خط سوائے پشت فرستادم۔ سبب این
 است۔ کہ در خانہ تاج الدین حسین خان بودم ابتدا خط را
 نوشتہ بہ ایشان دادم۔ کہ نفوس عریفہ خود کہ یا شہم علام حسین
 خان صاحب روانہ می نمایند۔ پفرشتند معلوم نیست۔ کہ سولہ
 این دو خط ہم بشما خط دیگر رسیدہ یا نہ + البتہ اگرے رسید
 دریں خط سے نوشتید۔ لیکن نے دانم۔ آدم خان صاحب
 را چہ بلا زد۔ کہ خط را رسانیدہ خلاصہ ترجمہ پنج مسودہ
 پیشتر فرستادہ شد۔ حالا دو مسودہ دیگر ہم ترجمہ شد
 می فرستم۔ شاید وہ یا از وہ رقعہ دیگر مانده باشد + پیشتر در
 خط احوال و زبار نوشتہ بودم۔ خدا داند۔ رسید یا نہ +

نامہ ششم

جناب منشی والا قدر سلمکم اللہ تعالیٰ! عجب مسودہ
 نوشتہ اید۔ کہ ملا ظہوری باید۔ کہ درس آن را از خدمت
 خود آنجناب استفادہ نماید۔ بشرط فرصت در یک روز تماش
 را می توانم دید۔ و اصلاح کرد۔ لیکن دریں روز ہا کہ
 ضیق فرصت است۔ دو رسہ روز طول خواهد کشید + مختصر
 آنکہ غزل نموسے شما فرستادہ سے شود۔ باید پرسانید۔ و
 دو غزل تو کہ دیروز بخدمت فرستادہ شد نقل آن بردارید۔
 و این کاغذ را ہم نگاہ دارید۔ و بر کاغذ جدا گانہ این دو رسہ
 غزل دیگر کہ پیشتر بخدمت رسیدہ است۔ نوشتہ بگذارید
 من از دست میرزا جی نجات یافتہ نزد شما سے آیم۔

و این کاغذ و آن کاغذ هر دو را خواهم بگیرفت و جناب
آقا صاحب ابراهیم وقت تمام شما شیر فالوده درست
کرده اند شاید دو ساعت پیش از شام برسد - و اخیاناً اگر
بعد چرانان بفرستند - یقین است که تغییر در طعام بکار
نخواهند میزد - و سبب بگفتن شیر فالوده این شد - که
شب وقت تواضع شما گفتید که من چیزی نخورده ام -
و من در دست شستن اصرار کردم - باز شما گفتید -
که حاجت بدست شستن نیست - قدری از شیر فالوده
خواهم چشید - همین حرف باعث دریافت شدن فرط رغبت
طنج شریف به شیر فالوده گردید + زیاده خیریت +

نامه هفتم

بلاغت آفرین من ! صاحب کلاں بر روز جمعه یا دو شنبه
مختار خواهد آمد - بنور منم است تا نظر معلوم خواهد
شد - اگر روز دو شنبه قرار می گیرد - محمد جمال آتش پیرا
نزد شما روانه می کنم - که امروز اشباب ضوری حب و خواه
خریده بیارد - و فردا شام مشغول طنج شود - یا فردا صبح
حاضر شده اشباب طنج را سرانجام دهد - و شام بپزد -
و اگر روز جمعه تعیین شد - این جا هم ضرورت طنج
داعی خواهد شد - درین صورت شخصی از اقرایه او یا
پسرش که در طنج مثل همان طبایخ مذکور باشد - فرستاده
خواهد گشت - اطلاعاً عرض شد +

نامه هشتم

خواجده عالی جناب من! مجز و دیگر ارسال خدمت میشود
 باید گرفت. و مجز و اول به حکم مال بد بریش مالک به فقیر
 رو باید کرد و چهار روپیہ از ہشتم گرفتہ دو روپیہ یاں
 زن کور باید رسانید. و دو روپیہ به شاہ علی خان اربان
 شخص و از خان مزبور باید پرسید. کہ خط دیروزہ
 کہ در نام بارہ میرزا حاجی صاحب بزد بودی. بہ کہ
 دادی؟ زیادہ خیریت. و واسے مذکور گزیدہ بسیار کردہ
 دو روز خوردم. امروز نزدیک کردم. بہ آقا رجب این وقت
 نشسته اند. یک بہل بہ اتفاق دو کس بدو آردہ روپیہ
 تا اکبر آباد انفصال یافتہ. بہ تملیاں دریں فکر است.
 کہ شخص چارہیں ہم ہم رساند. اگر امروز و فردا
 ہم رسید. خوب است. و الا ہمیں بہ کس انتفا
 وززیدہ براہ سے آفتہ. چون این کتاب ہنوز راہنما
 ندارد. لہذا ابواب و فصول آن را بہ سہی تخریر کردہ ام
 و قلیکہ خطبہ و ہرچہ تیغ آن نوشتہ شد آن وقت
 سرخیما چندان دشوار نیست. بہ زیادہ خیریت.

از انشا بہار عجم

نامه نهم

جان من! خواجہ من نیک یار باد! آرزو مند بخوان

کہ اندکے از رنجماے بسیار کہ در دوری رُو داده۔ بر نگارو۔
 خامہ را رُو سیاہ دید و کاغذ را قاصر۔ ناچار بیل گذاشته
 بشکارش سر گذشت مے پروازد، خوشتم بہ را بیک نامہای
 خوشی ایشاں از پیے ہم رسیدند، گناہ بخشید خود کہ
 آرزو کرده اند۔ شائستگی شاست۔ و گونہ دریں هنگام
 کرا سر آں کہ بر سر چینیں سخن آید، من آرموده ام۔
 کہ خود بیک دم ہزار گناہ مے کتم۔ و درے از
 بخشایش نے زخم۔ پس واسے بر من او آفریں بر ایشاں!
 آموزگار جہانیاں ہموارہ بر چینیں دانش پیفزاد! بعدا کہ بنگل
 از آں شائستگی کردار نے دانشتم۔ و تا بزیت نخواہم داشتہ
 چوں ماہے چشد بر آمد۔ کہ از خرد سدیے خود آگاہ ناستند۔
 قدرے رنجش رسیدہ بود۔ کہ خندیر خامہ را از شاہراہ
 نامہ نگاری باز داشتتم۔ آلتوں کہ پیے بہ انتقام بردید۔ و
 تن بہ نیاز دادید۔ رفتی از خوشخوئی ایشاں بر صفوی
 دل بنگاشتتم۔ کہ گاہے خوشخواند شد۔

ابیات

از گناہت ہمہ گزر کردم | کینے تو ز دل بدر کردم
 شاد مے باش و یاد مے آور | دوستان را بہ خردہ خوشتر

نامہ دہم

خوشدہ انگور رسید۔ شیریں کام گردانید۔ خوشایوب
 کہ پازرسیان از رُدے بزرگی ریش بابایش دانند۔

و تازیان به جان و دل فخریش خوانند. خوشه اش را خوشه
 پشویس توان خوانند. اگر از دانهای پشویس شیرۀ جان بخش
 بر آید. و هر دانه اش را گوهر یکتا باید شمرد. اگر آب گوهر شتی
 افزاید. از نزاکت پوشش سواران آب همواره در گزداب
 شرم سرگردان. و از رشک شیره اش لب شیرین دهنان
 همیشه زبیر دندان نامش را اگر بر زبان گزدانند. زر
 یابند. تا به پروگئے چشمش نگزینند. هیچ نه بینند. آویزۀ
 گوش خوبان است. که از زمرود ساخته آب مروارید درو
 پر کرده اند. و یا گوهر دل پاکان که از هوا و هوس
 پر داخته عی جگر خدا درو در آورده اند. درختش که باردار
 است. بچوں بار نهد. دخترے زاید. و آن دختر هوش
 از سر جهانے زباید. خوش گفت آنگد گفت. بیت
 تاک را سیراب ساز آکے ابر تیاں در بهار
 آب تائے عے تواند شد چرا گوهر نسود

نامہ یازدهم

انہاے نغز پر مغز فرستادہ آن خمر باں رسید - کام
 جان را شیریں گردانید - وہ! چه میوه کہ گلش مولا است
 و بارش انبیا - دیدہ مانند این شیریں بیکے دیدہ - و
 واقف در هیچ شیرینی این گونه مزہ بخشیدہ - اثبات
 ز شیزی بر زمرود لب کشادہ | بہار تازه در شیزی نہادہ
 زہنے کئے بکشت کار کشند | کہ زبیر پوستش مویے بر کشند
 برنگ درد مندان زرد رخسار | بگاہ بختگی سازد نمودار

جو شیریں بیکرش جو ہاں پدیدند زہے خوش بختہ کارے زردنوعے جو شیریں و فرہادی نماید	بصد خواہش لب او را بکینند کہ دارد دوستش ہر تازہ نوعے کسے را این سخن ہا ورنیاید
--	--

نامہٴ دوازدہم

نزد

دشمن ز تند گیت۔ موے سفید۔ روے دشمن سیاہ باید سگورد
داروے شنبیدہ شد۔ کہ بترد شمشاد۔ کہ پیر را جوان
سے سازد۔ ہر چہ خواہش این گوئے دارو در خواہست
سیاہ روئی است۔ نگر نظر بہ آنکہ سیاہی اگر ہمہ گناہ
است پیراں ب سفید روئی سے خرد۔ و سپیدی اگر ہمہ
نیکی است بہ موئے روا ندرشد۔ اگر اندکے برے دوست
فرستادہ شود۔ ہر آئینہ روے را سیاہ نمودہ ہر مور
بہ سباس گذاری گماشتہ آید۔

پیرانہ سرم سیر جوانی دارد
اے تازہ جوان پیے خدا بختہ درہ

نامہٴ سیزدہم

بخت

او نامہ تو پیدا بوی نوازش آمد
شاید بکند کارم پیمان رسیدہ باشی
نامہٴ دل نواز جانان بر رسید۔ ہر موئے نغم گزرد نوازش

گزدیدہ در بخشجوبے جہڑ بانے کہ پاس جہڑ تواتد داشتند۔
 پچم دوختہ نمودم۔ در دیدہ نے آمد۔ گماں بزدوم۔ کہ
 نیا فریدہ آند سرکہ ستایش گرامی گوہر گوش شنبیل خدہ۔
 خواستم۔ کہ آرزو سے دیریں بنامہ سپارم۔ از آن سو پیشگامی
 رفت۔ شنبید بریدہ رسیدہ۔ آکنوں دل نے شکید یا گلے
 چند پیش نہشد یا دستوری دہشد۔ کہ خود رسم ہے۔

نامہ چہاروہم

فرد

بیاموزد ز باپوشت رہ بے پا نوازی را
 کے کو پا رہد در راہ بخشش از سر ساماں
 بخت باپوش کہ از راہ بے پا نوازی برے پائیدارے ہیں
 پیر و خائسارے یا براہ نہادہ بود۔ از ہنگاماں گوان
 پیشگامی بخشید۔ چوں رسید۔ اگر باد پائے خامہ مانند بخشش
 روزگار بہ ہمہ تسانی شب و روز گزوش نمایدار کشادگی
 میدان سپاس آن بخشش بے پایاں گامے نہ پیکارید۔

نامہ پانزدہم

از من بر من رہزبان تاز۔ نامہ گرامی در ہنگامے کہ
 دیدہ در کہیں بود۔ رسید۔ برے کاریکہ پوشند۔ بے آہنگہ
 از آن سو چٹکے رود۔ پیش نہادہ اشت۔ و ہوارہ ہمینم
 آرزو بودہ کہ کوشش گم گرہ از کار کے کشاید۔ و کارے